

Af „Valbygaard”s godsarkiv

Af *Fritz Jacobsen*.

Da det store rytterdistrikt Antvorskov (ca. 5835 tdr. htk.) i året 1774 blev solgt, opstod der i Slagelse omegn 9 hovedgårde, hvoriblandt „Valbygaard“, hvilket medførte nedlæggelse af den gamle bondeby Store el. Vester Valby, først 11, senere de 3 sidste gårde. Køberen var general Holten Castenschiold.

Fra herregårdens arkiv, der velvilligst har været mig udlånt, stammer efterfølgende oplysninger, der vel ikke rummer sensationer af nogen art, men måske alligevel tør påregne en vis interesse. I arkivet findes 11 jordebøger (1809—1846), 6 fæsteprotokoller (1776—1900) og 8 cirkulæreprotokoller. Disse bøger er af ret forskellig beskaffenhed; nogle er uindbundne og mindre omhyggeligt skrevet på ret dårligt papir. En undtagelse danner en meget flot jordebog fra amtmand Stemanns tid. Den er indbundet i et rødt bind med forsiringer i guld; bladene har guldsnit, er af godt papir, og skriften må betegnes som omhyggelig kalligrafi. Foran i bogen findes Stemanns våben i farver og guld.

I den ældste jordebog (1809) er Valbygaards frie hovedgårdstakst angivet således: 1. Af ager og eng, godt 122 tdr. htk. 2. I Kirke Stillinge, Store Kongsmark umatriculeret jord, som efter tilladelse af $20/8$ 1774 er ombyttet med 3 gårde af

Store-Valby, hvis jorder er lagt ind under hovedgården og matriculeret til 30 tdr. htk., som var de 3 gårdes beløb. 3. Af Valbygaards søndre overdrevspart: ager og eng godt 10 tdr. htk. og skovskyld nær 2 tdr. htk. 4. I Bonderup-Vænget er der af ager og eng godt 1 tdr. htk., og skovskylden svares af godt 2 skpr. htk. 5. Heininge kirketiende er 20 tdr. 5 skpr.

Derefter følger en fortegnelse over de forskellige landsbyer og deres beboeres navne med angivelse af de forskellige ydelser, hver fæster må betale i landgilde, hoveripenge og bropenge.

I *Heininge* er 8 fæstegårdmænd, som alle har godt 9 tdr. htk. og svarer landgilde i rug, byg og havre (Hans Nielsen ekstra 2 tdr. hvede). Hoveripenge svares af de 6 med 36, af de to med 60 rdl. og 1 rdl. i bropenge hver. Der er ikke mindre end 8 selvejere i byen, og hver af disse betaler 1 rdl. i bropenge. „Bropenge“ anvendtes til vedligeholdelse af de forskellige broer over åløbene. I 1838 er det samlede beløb af bropenge 71 rdl. „i sølvværdi“. „Valbygaard“s ejer må vedligeholde 4 broer over Tudeå, nemlig 2 i skellet mellem gården og Øster-Stillinges marker og 2 i skellet mellem Heininge og Næsby marker for de i jordebogen opførte bropenge. Den såkaldte „Waldbæksrende“, der leder vandet fra Heininge mose til åen, har Heininge mænd fået lov at fordybe imod at vedligeholde den fra det sted, hvor den fra Heininge mose løber ud i skelgrøften og til leddet ved Peder Marcussens hus.

I *Keldstrup* er 11 og i *Kongsmark* 4 fæstebønder, i *Kirke-Stillinge* 9 fæstebønder og 4 selvejere. I *Bildsø* findes 13 fæstebønder, hvoraf de 6 hver giver 2 tdr. hvede (betales med 4 rdl. pr. td.) i landgilde (hvedeavl var ellers i sin

begyndelse). Selvejer Jens Pedersen giver 14 rdl. i hoveripenge for „Gungerne i Bildsø Sø“. Ø. Stillinge har 15 fæstebønder.

„Indfæstning“ var det beløb, som en fæstebonde ved overtagelse af gården måtte indbetale til den godsejer, der var ejer af gården. I ganske enkelte tilfælde er der intet betalt, men beløbene varierer ellers stærkt: 20, 50, 100, 200, 300, 400 rdl. med mellemliggende beløb. Peder Christensen, Bildsø, der fæstede „Roilegaard“ i 1811, måtte som Christen Sørensens enke 1810 af „Pilehavegaard“ i Ø. Stillinge betale 500 rdl. i indfæstning.

„Hoveripenge“ betales også med forskellige beløb, almindeligt er 60 rdl., men nogle slipper med mindre, helt ned til 16 rdl.

„Landgilden“ (landgælden) betales med forskellige antal tønder af rug, byg og havre (enkelte betaler med få tdr. hvede), der kan anses for forsvarlige købmandsvarer og med anordningsmæssigt opmål efter 8 dages foregående tilsigelse på den dag og det sted, jorddrotten forlanger, dog ikke over 4 mil fra Valbygården. Betales ikke til rette tid, eller kornet ikke er af den foreskrevne beskaffenhed, har jorddrotten ret til, på hvad måde, han finder det tjenligst at anskaffe andre kornvarer på fæsterens bekostning, og når husbonden forlanger det, er fæsteren pligtig til at hjemkøre sæden til oplæggelse på Valbygaard og derfra igen med aftens varsel og med egne sække, heste og vogne transportere den til det sted, der fordres — ikke over 4 mil fra gården.

Disse bestemmelser indeholdes i et fæstebrev på „Knuds-rødgaard“ fra 30/9 1835, men tillige en del andre betingelser, som fæsteren har måttet gå ind på: vedligeholdelse af

gården, opbygning efter en eventuel brand, jordens drift, tørveskæring, indersters optagelse i gården, hegn og fred, veje, vands afledning (herunder vandgrøfters opgravning og oprensning), forbud mod krohold og mod hugst af træer — dog ikke af eventuelle piletræer på gårdens gærder.

Foruden landgilden (4 tdr. rug, 5 tdr. byg, 5 tdr. havre), hoveripenge (50 rbd. sølv), bropenge (1 rbd. sølv), indfæstning (100 rbd.), skal han betale alle kongelige ordinære og ekstraordinære skatter og udrede alle offentlige påbud og byrder, som nu er eller eventuelt senere påbydes, så at ejeren i alle måder holdes skadesløs.

Et særligt krav stilles i 1842 til Jens Lorentzen i Ø. Stillinge, der fæster afdøde Jacob Larsens gård mod den da gældende afgift, men mod en indfæstning af 700 rdl. sedler (250 rdl. sedler i 1835) og forpligtelse til at ægte enken.

En opgørelse fra 1841 over godsets ydelser i landgilde og tiendesæd, pengeafgifter og arbejder har følgende tal: penge 4090 rbd., hvede 99 tdr., rug 364 tdr., byg 464 tdr., havre 410 tdr., ugedage 5460, pengedage 3692, høstdage 24, kornlodders høstning 156, hølodders høstning 154, kartoflers opgravning 3922 tdr., grøfters vedligeholdelse 4430 favne. Kartoffelopgravningspligten er varierende for de forskellige, fra 15 til 60 tdr.: Peder Nielsen i Store-Kongsmark skal opgrave 80 tdr., men Peer Jensen i samme by slipper med 60 tdr., men får hver 9 skp. for optagningen. Pligten til grøftegravning lyder for de fleste på 60 favne.

I jordebogen for 1841 findes navne på de forskellige fæstegårde og nogle huse, fæsternes navne, dato for fæstets indgåelse, indfæstningens størrelse, og dertil kommer senere antallet af fag i de forskellige ejendomme, der er stærkt vari-

errende. I Næsby findes en, der kun omfatter 3 fag, Dorthé Wiborg i samme by råder over 4 fag. I Ø. Stillinge har „Pilehavegaard“ (Christen Sørensens enke) 89 fag, og flere andre gårde i sognet er på 70 fag eller derover.

I samme jordebog oplyses, at der under Valbygaards gods er 14 selvejere, 89 fæstere og 133 huslejere.

Godsets første fæsteprotokol er autoriseret 30/11 1776 af amtmand J. D. Løwenørn, Antvorskov, men det første fæstebrev i bogen er indført 2/9 1775. Det er udstedt til ungkarl Peder Nielsen på en gård i Næsby (nr. 11 i ny matrikel). Det indeholder foruden de tidligere nævnte almindelige betingelser for gårdfæstere de krav, den tidligere fæster Oluf Nielsen, Peder Nielsens svigerfader, stiller for afgivelse af fæstet: han forbeholder sig af besætningen en gul plag, en ko, fire får og græs og foder til disse dyr. Til årligt underhold skal han have et „standsvin“, fire fede gæs, ti læs tørv og frit husværelse i gården. I stedet for kornvarer skal han have fire skpr. „saaed“ i hver vang og i den årlige vang een „tange“ (?) ager, som af fæsteren tilbørlig pløjes og behandles. Første gang får O. N. det nødvendige sædekorn, men må siden selv anskaffe det.

Når Oluf Nielsen afgår ved døden, skal fæsteren lade ham hæderlig begrave, men alle hans ejedele tilfalder gården.

Om de forskellige pligter, der påhvilede en fæstehusmand, fås klar besked i et fæstebrev, som Jørgen Friderich Castenschield, ejer af Frederikslund, Valbygaard og Hørbygaard, d. 1/1 1790 udstedte til Simon Pedersen på Ø. Stillinge mark. Ejendommen var på 7 fag, og der hørte et vænge til på 5 tdr. land. Til at bestride „smaa Redset“ med til præst og degn betaler han 1 mk.

I stedet for afgift af hus, vænge og kgl. skatter skal han årlig gøre 60 dages arbejde på egen kost, en dag hver uge, og de øvrige 8 dage med 4 før høst og 4 i kornhøst efter tilsigelse. Behøver godsejeren mere arbejde, er fæsteren pligtig til at forrette en dag hver uge mod en betaling af en dansk mark pr. dag, men på egen kost. Er hans arbejde ikke tilfredsstillende, skal han, hvis han vil beholde fæstet, betale 10 rdl. årlig. Ved alt det arbejde, som forrettes med bonderedskab, som hugøkse, le, rive, skovl, hakke, spade, greb, plejl el. l., men ikke fældøkse eller sav, forsyner han sig selv med forsvareligt redskab.

Fra 15. november til februar skal han møde kl. 7 morgen og blive ved at arbejde til kl. 5 eftm., og fra $1\frac{5}{2}$ til $\frac{1}{4}$ skal han møde om morgenen kl. 6 og gå hjem om aftenen kl. 6. I april og september måneder arbejder han fra solens opgang til dens nedgang, og i maj, juni, juli og august fra kl. 5 morgen til solnedgang, og dersom bestemt arbejde er ham anvist, går han hjem, når det er fuldført. De dage, han skal slå græs, møder han inden solens opgang, og de dage, der bindes korn, må han ikke gå hjem, før det tillades ham, da han for hver time han bliver over den bestemte tid, nyder 2 skilling i løn.

Han forpligtes ikke til at forrette arbejdsdage uden for Valbygaards hovmarker i Kirke-Stillinge og Heininge sogne uden mod fri befordring hen og hjem morgen og aften.

Hvis han — mod forventning — uden lovlig årsag ikke møder til bestemt dag og tid for at forrette sit arbejde, skal han for hver dag betale 24 skilling og i mangel af prompte

betaling lide udpantning uden lov og dom og i alle sine dele stå ved magt.

Således var vilkårene for en husfæster i 1790.

Det første fæstebrev fra v. Stemann er dateret 14/8 1807, og et fæstebrev for Rasmus Jørgensen, „Hvidestensgaarden“, K.-Stillinge mark, er det første, som August Willads Bech udsteder. Hofjægermester J. P. Bechs underskrift findes første gang på en lejekontrakt for arbejdsmand Hans Pedersen på huset matr. nr. 34, Ø.-Stillinge, 5/6 1883.

I 20 år (1891—1921) træffes i fæsteprotokollen denne oplysning: „Ingen fæsteledig Gaard paa Valbygaards Gods“.